

Om texters grafiska form

Recension av Lars Melin: *Språk som syns*

Av Gunilla Byrman, universitetslektor i nordiska språk

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

"Här börjar en bok om det som datorer kan men skrivmaskiner inte kunde, det vill säga hela den grafiska arsenalen av uttrycksmedel som desktop publishingtekniken gjort möjlig för allt fler skribenter." Så startar Lars Melin, universitetslektor vid Stockholms universitet, boken *Språk som syns*; den ingår i Ord och Stil, Språkvårdssamfundets skrifter nr 31 (Hallgren & Fallgren 2000). Han har åter producerat en läsvärd bok om den grafiska formens samspel med verbalt språk. Författaren påpekar att datorerna både förenklat och komplicerat skrivandet. Resultatet blir att fler grafiska och skrivtekniska möjligheter står till buds, vilket ställer textproducenter inför nya språkvårdsfrågor som behöver diskuteras. Det är just resonemang om de nya grafiska språkvårdsfrågorna som förs i bokens första del "Norm tar form". I den andra huvuddelen "Test med text" prövar han tre brukstexters effektivitet genom att grafiskt manipulera dem på olika sätt och testa dem på studenter vid Stockholms universitet. Boken ger insikt i ett stycke språkhistoria i närtid, nämligen då Sverige övergick från skrivmaskin till dator, vilket skedde på 1980-talet. Plötsligt blev det möjligt för alla med tillgång till dator att producera texter genom desktop publishingtekniken.

Författaren påpekar mycket riktigt att det är länge sedan en text enbart bestod av text. Under hela 1900-talet och särskilt numera med alla tekniska hjälpmedel som står till buds är det lätt att fabricera så kallade *paratexter*, som ingresser, mellanrubriker, bildtexter, ryckcitat och faktarutor. Under de senaste decennierna har tidningarna skaffat sig en raffinerad nyhetsgrafik, och lexivisionen är ett faktum med en påtaglig integration av text och bild i ordböcker och läroböcker.

Datorn påverkar vårt sätt att skriva eftersom den inte bara har en ångertangent utan även stora minnesresurser och kopierings- och ändringsmöjligheter. Givetvis påverkar detta vårt skrivande. För att hitta ett lagom i utnyttjandet av grafiska medel krävs balans mellan avhållsamhet och missbruk. Men grafiken överutnyttjas inte, anser Lars Melin. Tvärtom, de flesta datoranvändare använder datorn som en vanlig skrivmaskin och därigenom underutnyttjas snarare datorns grafiska möjligheter mestadels.

Författaren påtalar den kamp som föreligger mellan de olika normsystemen för hur en text kan formges. De tre systemen är blynormen (på tryckeri), Haldanormen (på kontor) och officinnormen (på tidning). Kampen gäller framför allt hur högermarginal, rubriker, styckegränser, förkortningar och särskilda ordmarkeringar (understrykning, kursiv- och fetstil) ska se ut. Det läsaren möter i dagens datorproducerade texter är en hybridisering, vilket aldrig främjar den grafiska konsekvensen. Numera blandas de tre normerna friskt. Men vi lever i språkhistorien och utvecklingen får utvisa hur datornormen eller datornormerna i framtiden kommer att se ut.

Varje välformad text tar hand om sin läsare, och detta kan göras på olika vis. Skribenterna kan skylta grafiskt i texten genom strukturerande paratexter. Dessa stimulerar läsaren till individuella läsordningar och innebär att det inte längre finns en given läsordning, vilket låter rimligt. Det är svårare att hålla med Lars Melin om att skriv- och läsordningen inte längre är linjär. På ett basalt plan är den ändå fortfarande det, enligt min mening.

Ett annat sätt att ta hand om läsaren är genom *metatext*, som enklast kan förklaras vara en text i texten om texten själv. Skribenten signalerar vad som kommer före och efter i texten i formuleringar som: "Inledningsvis ..., Vi övergår till ..., Sammanfattningsvis ... ." Metatext ökar redundansen och ger läsaren förförståelse av texten. Det verkar utifrån Melins test som om läsare föredrar grafiska lösningar (paratexter) framför metatextuella. Det man kan fråga sig är hur det blir med förståelsen när brödtexten styckas upp och redundansen minskar genom brist på metatext som vägleder läsaren.

Författaren hävdar med rätta att språkvården måste ta ansvar för textens grafiska formgivning och diskuterar med utgångspunkt i sina testresultat och sin egen erfarenhet hur vardagliga och frekventa texter numera bör formges. Vad är lagom desktopstandard? Lars Melin förespråkar funktionalism framför ett stilrent antingen (Halda) eller (bly). Sällan är det rationella skäl utan vana och tradition som styr skribenternas val. Han anbefaller hur vardagliga lagomtexter bör utformas grafiskt. Rekommendationen har drag både från bly och Halda, men påminner på den globala nivån mest om Halda, dvs. gammal svensk skrivmaskinsstandard med blankrad för att markera styckegräns och ojämn högermarginal.

Konkurrensen om läsarna är stenhård, och skribenten måste för att nå dem dels ha något intressant att säga, dels säga det på ett iögonfallande sätt. Finns dessa båda egenskaper i texten skapas det som Lars Melin kallar för *text appeal*, som innebär att texten kan fånga och hålla kvar sin läsare. I texter med hög text appeal-faktor ska texten idealt ställa låga krav på mottagaren, vara intresseväckande och ha en välavvägd grafisk form utan reklamstuk. Men texter måste också vara effektiva, vilket betyder att de ska vara snabbblästa och lätta att komma ihåg. Av de olika testen framkom att metatext ger hög redundans och ökar därigenom läshastigheten. Till tröst för en redigerare som vändas i valet mellan para- och metatextuella styrningsstrategier visar Lars Melin att effekterna av styrningen snabbt klingar av. Vad läsaren minns av texten påverkas mer av dennes förkunskaper, textens huvudpoäng och starkt avvikande inslag i texten.

Sist i boken finns en nyttig lista med förklaringar på ord, som han använder i sin framställning, exempelvis *fanzin* 'magazin för och av fans, dvs. icke-etablerade musiktidningar eller ren marknadsföring för artister', *kerning* 'en teknik att jämna ut avståndet mellan bokstäver i ord' och *änka* 'grafikerslang för ett ensamt ord på en spalts sistarad'.

Sammanfattningsvis kan grafisk form som används på rätt sätt främja såväl läsarens uppmärksamhet, textuppskattning, läshastighet som minnesbehållning. Vi kan inte bortse från att alla texter har grafisk form oavsett hur mycket eller lite tid skribenten lägger på formgivningen. Men lönar det sig då att ödsla tid på texters grafiska form? I boken framförs tre olika teorier om detta. *Läs-mindre-teorin* går ut på att minska läsmotståndet med hjälp av textuppfluffande paratexter. Resultatet blir att allt fler läser texten mer selektivt. Inom *läs-mig-teorin* finns en strategi som vill väcka intresse för hela produkten genom en ambitiös formgivning. Tanken bakom är att helhetsintrycket gör att läsaren sväljer allt. I *läs-bättre-teorin* framhävs en överblickbar text, där olika textslag planeras, struktureras och formges noga. De tre teorierna fokuserar på olika övergripande strategier och skillnaderna dem emellan verkar vara mer en fråga om grad än art. Vilken strategi som är effektivast beror nog på kommunikationssituationen. Författarens generella råd blir: "Måtta är bäst, även i textens värld."

I sin bok har Lars Melin visat att diskussionen om den grafiska språkvården i högsta grad är på sin plats i det grafiska kaos som råder i många nutida desktoppublicerade texter.

© [Gunilla Byrman](#)